

i Jezik na srcu, još nismo osiromašili toliko da ne možemo izlaziti. Zahvaljujemo ponajprije gospodinu Luki Milasu i gospođi Ljerki Milas, uglednoj hrvatskoj obitelji iz Amerike, na doista velikodušnoj donaciji. Zahvaljujemo gospođi Ivici Završkom i Vladimiru Šišljagiću iz Osijeka, gospodinu Ivici Mikšiću iz Karlovca i gospodinu Zdravku Ronku iz Požege što su potaknuli institucije ili tvrtke kojima su na čelu da nam pomognu.

Nadamo se da će Jezik izlaziti istom učestalošću kao i do sada, da će nam čitatelji ostati vjerni. Da bismo obilježili svoje 60. godišće, pripremamo poseban broj Jezika koji ćemo objaviti do kraja godine. Tema će mu biti osobita i aktualna, a koja – to neka ostane iznenađenje.

Sanda Ham

USPOMENI ANTUNA ŠOJATA

(Zagreb, 13. lipnja 1928. – Zagreb, 9. lipnja 2012.)

U lipnju prošle godine hrvatsko je jezikoslovlje izgubilo jednoga od najuglednijih, dijalektologa i leksikografa Antuna Šojata, višegodišnjega Jezikova suradnika i urednika (1980. – 1992.), iznimno vrijednoga i akribičnoga znanstvenika, čije je jezikoslovlje izraslo iz terenskoga proučavanja hrvatskih organskih govora svih triju narječja, napose kajkavskoga, njihovih sinkronijskih i dijakronijskih odlika, dodira i prožimanja. Ta su ga istraživanja i susreti s našim ljudima duboko obilježila kao znanstvenika i kao čovjeka.

Diplomirao je 1954. Narodni jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je i doktorirao 1964. radom Kajkavski govori u Turopolju (s osobitim obzirom na mraclinski govor). Od 1956. do umirovljenja 1998. radio je u Institutu za jezik (danas Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje) te godinama vodio njegov Dijalektološki odsjek. Kao stipendist Humboldtove zaklade boravio je 1963. – 1964. u Marburgu, a

Antun Šojata

1988. i u Mannheimu te proučavao izradbu dijalektoloških atlasa i primjenu računalna u leksikografiji i dijalektološkoj obradbi građe. God. 1966. – 1968. predavač je i lektor u Slavenskom seminaru Sveučilišta u Kielu (povijesna gramatika hrvatskoga jezika, poredbena slavenska gramatika, hrvatska dijalektologija). Bio je član suradnik JAZU (HAZU) od 1980., predsjednik njezina Odbora za dijalektologiju i član Odbora za onomastiku i leksikografiju te član međunarodne skupine Općoslavenskoga lingvističkoga atlasa (OLA) sa sjedištem u Moskvi, za koji je obradio osam punktova na području Hrvatske i izradio 6 karata.

Terenski je istražio, proučio i tonski zabilježio kajkavske, čakavske i štokavske govore u više od 300 naselja u Hrvatskoj i dijaspori (Gradišće), od kojih je mnoge i prikazao.

Na prvom su mjestu njegovih kajkavskih istraživanja govori u Turopolju (Položaj turopoljskih govora u hrvatskoj kajkavštini, ZFL¹ MS, 1967., 10.; Turopoljski govori, HDZ, 1982., 4.), potom u Pokuplju, u prostoru između Zagreba i Karlovca, u zagrebačkom Prigorju (Zelinski tip govora, RIZJ, 1973., 2.; O govoru Cerja kod Sesveta, RIZJ, 1973., 2.), samom Zagrebu (O zagrebačkom kajkavskom govoru, Rasprave Zavoda za jezik, 1979., 4. – 5.; Zagrebački kaj: govor grada i prigradskih naselja, Zagreb, 1998., suautori V. Barac-Grum, I. Kalinski, M. Lončarić, V. Zečević), u karlovačkom kraju (Karlovački govor, HDZ, 1973., 3., suautor B. Finka; Položaj karlovačkih govora među hrvatskim dijalektima, Zbornik Karlovac 1579–1979, Karlovac, 1979.), u području Duge Rese i Ogulina (Međudijalekatski odnosi u autohtonim govorima na području općine Duga Resa, ZFL MS, 1985., 27. – 28.; Govori u općini Duga Resa, Duga Resa: Radovi iz dalje prošlosti, 1986.; Jezični dodiri i prožimanja u dugoreškim čakavsko-kajkavskim govorima, HDZ, 1997., 10.), Zagorju (Istraživanje kajkavskih govora u Hrvatskom zagorju, Ljetopis JAZU, 1969., 73., suautorica V. Zečević; O govoru Krapine, Kaj, 1991.), Međimurju, Podravini, Posavini (Kajkavski govori u području između Lekenika, Trebarjeva i Siska, Ljetopis JAZU, 1967., 72.), u prostoru između Zagreba i Križevaca te govori kajkavskih ikavaca u Zdenčini, Horvatima i na Sutli (Ljetopis JAZU, 1972., 76.; RIZJ, 1973., 2.).

Kruna je Šojatova kajkavološkoga rada Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, u čijim je prvim trima knjigama suobrađivač i urednik (Zagreb, 1984. – 2002.), te izradba prve gramatike kajkavskoga književnoga jezika pod naslovom Kratki navuk jezičnice horvatske (Zagreb, 2009.). Raščlambom jezika i pravopisa tiskanih djela dvadesetak kajkavskih autora, nastalih u rasponu od 1574. do 1936.²

---

¹ Popis kratica časopisa abecednim redom: HDZ – Hrvatski dijalektološki zbornik, ZFL – Zbornik za filologiju i lingvistiku, RIZJ – Rasprave Instituta za jezik.

² Riječ je o djelima Ivana Pergošića, Antuna Vramca, Nikole Krajačevića, Boltižara Milovca, Petra Petretića, Jurja Habelića, Gabrijela Jurjevića, Ivana Znike, Štefana Zagrebca, Andrije Jambrešića, Jurja Muliha, Mihajla Šiloboda, Antuna Vranića, Tita Brezovačkoga, Ljudevita Gaja, Ignaca Kristijanovića, Tomaša Mikloušića, Dragutina Domjanića i Miroslava Krleže.

Šojat utvrđuje već u 17. st. oblikovanje jezgre književnoga kajkavskoga jezika na temelju zagrebačkoga govora, koji je sam bio neka vrst koinea otvorenoga štokavskim i čakavskim utjecajima, a kojemu su drugi pisci prilagođavali svoje mjesne govore sudjelujući na taj način u izgradnji naddijalekatnoga idioma. Postavio je također teoretski okvir za izradbu kajkavskoga dijalekatnoga rječnika i njegovu leksikografsku obradbu (Zasade Rječnika hrvatskih kajkavskih govora, HDZ, 1985., 7.).

Jednakom zauzetošću i znanstvenom radoznalošću obišao je čakavski prostor od Nina do Rogoznice te boravio i tonski snimao na Murteru, Prviću, Zlarinu, Kaprijama, Cresu, Žirju (Govor otoka Žirja, RIZJ, 1968., suautor B. Finka).

Među istraživanjima štokavskih govora posebno se izdvaja ono slavonske štokavice oko Vinkovaca (O slavonskom dijalektu ekavskog izgovora u okolici Vinkovaca, RIZJ, 1973., 2., suautor B. Finka; Hrvatski ekavski govori jugozapadno od Vinkovaca, Radovi Centra za znanstveni rad Vinkovci, 1975., 3.), a proučavao je i govore u bosanskoj Posavini, dubrovački govor, govor Bunjevaca u senjskom zaleđu te muslimanske govore u okolici Jajca.

S terenskim dijalekatnim istraživanjima neposredno je povezano i njegovo zanimanje za onomastička pitanja, gdje je također ostavio nekoliko zapaženih radova: Obalna toponimija zadarsko-šibenskoga kopna i šibenskog otočja (Onomastica Jugoslavica, 1973., 3. – 4.), Geografski termini u toponimiji kajkavskoga područja (Prva jugoslavenska onomastička konferencija, CANU, 2, Titograd, 1976.), Sufiksi -ac//-ec u ojkonomiji SR Hrvatske (Vtora jugoslovenska onomastička konferencija, MANU, Skoplje, 1980.)

Osim dijalektologijom, bavio se i pitanjima hrvatskoga književnoga jezika i pravopisa, njihova normiranja i odnosa prema narječjima. Šojatov prvi članak objavljen u Jeziku,³ ujedno i prvi u njegovoj znanstvenoj bibliografiji, vezan je uz temu promjene imenā naselja koja su sadržavala imena svetaca. Riječ je bila o ideološkoj denominaciji, ili kako Šojat piše, novijoj pojavi usklađivanja takvih imena s današnjicom, za što je u JAZU bio osnovan Onomastički odbor, koji je djelovao po nalogu Savezne komisije za onomastiku iz Beograda. U nastojanju da se posljedice kulturocida umanje, stručnjaci su, pa tako i Šojat, zaobilaznim putovima nastojali upozoriti vlast na neprimjerenost takvih postupaka i važnost očuvanja kontinuiteta nomenklature naseljenih mjesta. Osim svetaca, na udaru su se našla i imena s pridjevkom hrvatski, pa i sam naziv jezika, što se vidi i u nazivu Šojatova studija i u imenu instituta u kojem se zaposlio i godinama djelovao.

O tom pitanju Šojat izravno piše 1991. u osvrtu na Hrvatski pravopis Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Mogušā⁴ u povodu objave domovinskoga pretiska 1990. nakon što je gotovo cjelokupna naklada prvotiska iz godine 1971. bila uništena (40 000 primjeraka). Među razlozima uništenja navodi razbijanje nametnutoga pra-

³ Jezik, 1958., 1., str. 21. – 23.

⁴ Jezik, 1991., 3., str. 87. – 92.

vopisnoga jedinstva na cijelom prostoru hrvatsko-srpskoga dijasistema te, posebno, prijepornost naslovnoga pridjeva *hrvatski*:

„U političkim, društvenim, kulturnim, obrazovnim i drugim uvjetima života hrvatskog naroda poslije drugog svjetskog rata normativni pravopisni priručnici bili su u nas usko, sudbinski vezani s priznavanjem – ili, barem, prešutnim dopuštanjem imena hrvatskog jezika, osobito njegova ostvarivanja kao standardnoga jezika hrvatskoga naroda.“ (str. 87).⁵

Bitka za ime i sadržaj hrvatskoga jezika u jugoslavenskoj državi objavom novo-sadskoga pravopisa 1960. postala je još teža i složenija, jer su njime ne samo bile ukinute baštinjene hrvatske pravopisne navike, nego je bila onemogućena i svaka pravopisna samostalnost. U takvim okolnostima hrvatski su jezikoslovci tražili prostor za postupno afirmiranje jezičnih i pravopisnih odlika hrvatske kulturne sredine. Dionica Antuna Šojata išla je u smjeru postupne afirmacije kajkavskoga kao važne sastavnice hrvatskoga književnoga jezika.

U hrvatskoj tronarječnosti on uočava unutarnju jednost, pa hrvatskomu književnomu jeziku i njegovim normama pristupa šire od mnogih prethodnika i suvremenika, vidjevši u štokavštini okosnicu oko koje se u unutarnjem prožimaju javljaju i ostala dva narječja, izgrađujući poseban oblik naddijalekatnoga idioma.⁶ Raspravlja o odlikama standardnoga (književnoga) jezika s osobitim obzirom na njegov leksik⁷ i utvrđuje da sve riječi jednoga jezika potencijalno pripadaju svim njegovim pojavnim oblicima, pa i standardnomu jeziku. Leksičko blago jednoga jezika čini leksik organskih idioma (narodni govori), tuđice i novotvorenice. Standardni jezik na leksičkoj razini nije i ne može biti istovjetan ni s kojim organskim idiomom, a zbog potreba suvremenoga života i suvremenoga društva, te zbog nužne veze s prošlošću i budućnošću, leksička se norma standardnoga jezika uspostavlja izborom onih riječi koje su strukturno i funkcionalno, u povijesnom kontinuitetu, bolje od drugih sličnoga značenja. Šojat drži da su dijalekatne riječi slavenskoga podrijetla, prilagođene strukturnim pravilima standardnoga jezika, potencijalno leksičko vrelo za popunjavanje praznina, za obogaćivanje standardnoga leksika, njegova zaliha. Kao mogućnost leksičke popune namjesto tuđice *manžeta/manšeta* nudi iz šibenskoga govora *zašaknicu*, a namjesto *kombinea* i *cisterne* kajkavske riječi *krilnica* i *kapnica*.

Posebno govori o povijesnoj uvjetovanosti leksika na obličnoj i značenjskoj razini te s tim u vezi raspravlja o neprihvatljivosti nasilnoga miješanja sličnih sustava kao

---

⁵ Ovdje se ne će potanje ulaziti u druge razloge zabrane. Tek se napominje da su uputnice na hrvatske leksičke likove u rječniku također bile prijeporne. Šojat stavlja pravopis u kontekst hrvatske pravopisne baštine te komentira leksičke uputnice i pravopisno pravilo o pisanju zubnika *d* ispred *e*, *č*, *ć*, *s*, *š*. Upozorava da suglasnik *d* ne „ostaje nepromijenjen“ u svim slučajevima ispred spomenutih afrikata nego „samo onda kad je krajnji glas prefiksa“ (str. 91.).

⁶ Njegovanje književne riječi u Hrvata, Jezik, 1974., 5., str. 136. – 142.

⁷ Standardni jezik i standardne riječi, Jezik, 1975., 4., str. 103. – 108.

uzroku nestabilizacije obaju. Razlozi života i nestajanja riječi u naravnom jezičnom razvitku ne mogu se pouzdano odrediti. Oprimjeruje to sudbinom riječi *oganj*, koja je prevladavala sve do 17. st., a onda ju je potisnula riječ *vatra* (rumunjskoga, albanskoga ili romskoga podrijetla), iako je u istraženih 26 punktova hrvatskih organskih idioma *vatra* živjela u samo šest. (OLA)

Mogućnostima uklapanja dijela kajkavskih morfoloških odlika u standardni hrvatski jezik posvetio je nekoliko rasprava u Jeziku. U prvoj, Književni lik pridjeva na *-ski* od kajkavskih toponima s nepostojanim *e*,⁸ zauzima se za dočetno *-ečki* u kteticima kajkavskih imena na *-ec*, što je bilo u suprotnosti s novosadskom pravopisnom normom, koja je propisivala *-ački*. Zaključuje:

„glasovne skupine u ktetika na *-ski* koje nastaju pridjevskom tvorbom kajkavskih toponima s nepostojanim *e*, bez obzira na krajnji suglasnik osnove i samoglasnik pred njim, odlika su i štokavskih govora (*osječki*, *bečki*) pa ih ne treba ni u pridjevima izvedenim od kajkavskih imena poštokavljivati u *-ački*.“

Drugo je s imenima u množini, tipa *Križevci*, od kojih je pridjev *križevački*.

U drugoj raspravi, još uvijek aktualnoj u hrvatskom jezikoslovlju, O deklinaciji kajkavskih prezimena s nepostojanim *e*,⁹ iznosi kratku povijest pravopisne neujednačenosti i predlaže rješenje. U Broz–Boranićevim pravopisima slavensko se nepostojano *e* jezično interpretiralo i pravopisno rješavalo kao u jeziku iz kojega potječe, jednako u antroponimima, kao i u toponimima (bug. *Sredec – Sredca*, češ. *Jireček – Jirečka*, polj. *Jakóbek – Jakóbka*, rus. *Donec – Donca*, *Levec – Levca*, *Prešeren – Prešerna*). Tako se pristupalo i kajkavskom onomastičkom nepostojanom *e*. Belić je u svojem pravopisu, počevši od izdanja prije I. svjetskoga rata, odredio za sva prezimena s nepostojanim *e*, dakle i za hrvatska kajkavska, sklonidbu u kojoj je *e* postojano: *Jiriček – Jiričeka*, *Vodopivec – Vodopiveca*. To je morao prihvatiti i Boranić od 1930. Šurmin u časopisu Naš jezik 1936. traži sklonidbu kajkavskih prezimena na *-ec*, *-ek* s nepostojanim *e*. Ivšić je taj prijedlog također podupro, a poslije i Babić. Novosadski pravopis prihvatio je nepostojano *e* za kajkavska prezimena, ali nije za ostala slavenska prezimena. U praksi se trosložna i višesložna redovito bilježe s nepostojanim *e* (*Vrhovca*, *Kurelca*, *Belostenca*), a u dvosložnima postoje kolebanja: u povijesnim je nepostojano (*Gupca*, *Tkalca*), a u suvremenima postojano (*Crneca*, *Masneca*, *Zebeca*, *Bobeka*, *Badela*).

Za razliku od kajkavskoga sufiksa *-ec*, deminutivni i hipokoristični sufiks *-ek* u kajkavskom čuva postojano *e*: Gjd. *sineka*, *kumeka*, *tičeka*, po čem se razlikuje od ostalih dvaju hrvatskih narječja, ali i od slovenskoga jezika. Tako je i u prezimenima, jednako dvosložnima, kao i u višesložnima: *Jazbinška*, *Slavičeka*, *Vrbaneka*.

⁸ Jezik, 1973., 1., str. 12. – 17.

⁹ Jezik, 1974., 3. – 4., str. 109. – 114.

U trećoj raspravi, O uključivanju dijalekatskih imena u književni jezik,¹⁰ predložena su načela za prilagođivanje prezimena, mjesnih imena, etnika i ktetika. Obuhvaćene su kategorije kajkavskih imena s dočetnima *-ec, -ek, te -ič, -ščak, -ščan*. Nepostojano kajkavsko *e* treba dosljedno pisati, a za kajkavsko srednje *č* predlaže izgovor i grafiju štokavskoga *ć*.¹¹ Na fonološkoj se razini u naglasnom odsječku predlažu dvostrukosti tipa *Ogulina* i *Ogulina*, što je bilo znakom otvaranja stroge kanonske novoštokavske akcentuacije drugim hrvatskim naglasnim sustavima, a aktualizirano je ponovo u nedavnim raspravama u Jeziku. Odluka o neprilagođavanju mjesnih oblika na morfološkoj razini, kako sklonidbenih, tako i tvorbenih, nije dosljedna jer se, primjerice, namjesto izvornoga lika *Ozaljčan* preporučuje u književnom jeziku *Ozaljčanin*.¹²

Članak Točka kao pravopisni znak¹³ poslužio je Šojatu za kraću načelnu raspravu o naravi samoga pravopisa, u kojoj pokušava odgovoriti na pitanje o kojim se pravopisnim poglavljima može dogovarati, a koja ograničuje i propisuje jezikoslovna znanost. Za našu je kulturnu sredinu to pitanje trajno aktualno, pa ga zbog tih razloga autor vjerojatno i otvara. Podcrtava da je pravopis bilo kojega jezika najvećim dijelom zbog dogovorenih ili općeprihvaćenih odredaba, utemeljen na tradicijskom načinu pisanoga bilježenja jezika i norma naslijeđenih od prethodnih naraštaja koji su se njima služili. U nekih je naroda pravopisna tradicija stara nekoliko stoljeća, u drugih nekoliko desetljeća. Veliki narodi rijetko mijenjaju svoj pravopis i tako uvelike čuvaju kontinuitet svojega književnog izraza, povezanost s jezičnim i kulturnim zbivanjima u svojoj prošlosti. Upravo po kontinuitetu pravopis je u mnogih naroda dio njihova kulturnoga identiteta, pa je pravopisna tradicija najčešći i najjači čimbenik koji odlučuje o suvremenom pravopisu (npr. pravopisi engleski, francuski, talijanski, njemački, poljski, mađarski).

Pravopisna pravila tek jednim dijelom zasijecaju u jezikoslovnu znanost. Šojat ističe da pravopis ulazi u područje normativne gramatike i rješava jezične dvojbe koje izlaze iz različitih dijalekatskih i inojezičnih utjecaja na književni jezik, odnosno koje zadiru u normiranje standardnoga jezika. U svojoj biti, dakle, pravopisna problematika najčešće nije znanstvena problematika – odlike nekoga jezika na svim jezičnim razinama mogu se pravopisno učvrstiti na različite načine, a da svaki takav način slovnoga prikaza jezičnih obilježja bude funkcionalan. Tako pravopisi

¹⁰ Jezik, 1974., 1., str. 25. – 30.

¹¹ Valja napomenuti da ga u Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika bilježi znakom *č*, što je inače tradicionalni hrvatski način bilježenja.

¹² Ta je preporuka bila sustavno provedena i u rukopisnoj građi Hrvatskoga mjesnoga rječnika, ali je uredništvo Leksikografskoga zavoda, koje ju priprema za tisak, ocijenilo da je treba napustiti i vratiti se i u književnom liku izvornomu mjesnomu sufiksu, *-an* ili *-anin*, ovisno o pojedinom mjesnom govoru.

¹³ Jezik, 1977., 3. – 4., str. 104. – 108.

različitih naroda na različite načine propisuju bilježenje pojedinih glasova, fonema i prozodema, bilježenje jezičnih odlika na morfonološkoj razini, osobito bilježenje odlika koje u govornom aktu ovise o distribucijskim pravilima i ograničenjima. I na leksičkoj razini različito se pristupa pojedinim sljedovima morfema, u nekim pravopisima pojedini su morfemski nizovi jedna leksička jedinica, jedna riječ, a semantički odgovarajući znakovi u pravopisima drugih jezika određuju se kao dvije, tri ili više riječi. Od pravopisa se razlikuju i propisi o uporabi interpunkcijskih i pravopisnih znakova, o pisanju velikih i malih slova, o rastavljanju riječi na kraju retka i dr.

U kontekstu naslovljene teme u hrvatskoj se pravopisnoj tradiciji točka kao pravopisni znak upotrebljava u dvama slučajevima: da označi skraćivanje riječi i da označi redni broj, pisan arapskim ili rimskim znamenkama. Novosadski je dogovor tu tradiciju prekinuo: redni se brojevi označuju točkom samo kad su pisani arapskim znamenkama, što je hrvatske, tradicionalno latinične, tekstove, učinilo manje razumljivim. Isto tako propisano je da se kratice pisane malim slovima označuju točkom, ali se ne označuju i onda kad se od riječi kao kratice pišu samo prvo i posljednje slovo ili prvo slovo i kraj riječi.

Kako je novosadski unitarni pritisak na hrvatske jezikoslovne institucije jačao, tako se unutar njih razvijao otpor. Za Šojatova djelovanja u vrhu Hrvatskoga filološkoga društva (1973. – 1975. potpredsjednik, do 1978. predsjednik) preustrojena je Sekcija za kulturu hrvatskoga književnoga jezika, koja je pojačala i proširila rad na njegovanju književnoga izraza, a u članstvo su predloženi pojedinci kao predstavnici ustanova (Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Instituta za jezik, Društva hrvatskih lektora, Zavoda za školstvo, aktiva nastavnika hrvatskoga ili srpskoga jezika, pedagoških akademija) i drugih zainteresiranih. Tako je po uzoru na druge europske države, koje su se skrbile za jezičnu pravilnost i promicanje kulture jezične komunikacije u javnoj porabi, i Hrvatska dobila savjetodavno tijelo, a predložen je i osnutak strukovne kartoteke odgovora, koja bi mogla poslužiti pri izradbi jezikoslovnih priručnika (gramatike, savjetovnici) ili za pribilježbu pitanja koje bi trebalo dublje proučiti.¹⁴

Antun Šojat za svoj je jezikoslovni rad dobio 1991. Državnu nagradu „Bartol Kašić“ (za suautorstvo knjige Pavlinski zbornik 1644.), a 1999. odlikovan je Redom Danice s likom Ruđera Boškovića. Ipak, najveće je priznanje dobio od kolega u ocjeni da je „njegov doprinos hrvatskoj dijalektologiji i jezikoslovlju, pa tako i cijeloj hrvatskoj znanosti nemjerljiv“;¹⁵ jer ona nije samo ocjena njegove stručnosti nego i ljudskosti.

Nataša Bašić

¹⁴ Jezik, 1974., 2., str. 63. – 64.

¹⁵ Kratki navuk, str. 143.